Neapolis University

HEPHAESTUS Repository **http://hephaestus.nup.ac.cy**

School of Health Sciences Articles

1977

þÿ £ Å ¼ ² ¿ » ® Ã Ä · ½ ¹ Ã Ä ¿ Á ¯ ± º ± ¹ ¼ þÿ Ä ¿ À ¿ ³ Á ± Æ ¯ ± Ä ¿ Å Ç É Á ¹ ¿ Í š ± Ä

Katsaros, Vasilis

þÿ • Ä ± ¹ Á µ ¯ ± œ ± º µ ´ ¿ ½ ¹ º Î ½ £ À ¿ Å ´ Î ½

http://hdl.handle.net/11728/7628

Downloaded from HEPHAESTUS Repository, Neapolis University institutional repository

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΒΑΣΙΛΗΣ ΚΑΤΣΑΡΟΣ

ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΙΑΚΗ ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ ΚΑΤΟΧΗ ΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ

ΝΕΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΠΟ ΤΟ *ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΩΝ ΤΟΚΚΩΝ*

ΑΝΑΤΥΠΟΝ ΑΠΟ ΤΑ «ΕΛΛΗΝΙΚΑ»
ΤΟΜΟΣ 30ός
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1977-78

ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΙΑΚΗ ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ ΚΑΤΟΧΗ ΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ

ΝΕΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΩΝ ΤΟΚΚΩΝ*

Πύργος αὐτὸς τῆς Κατοχῆς εὑρίσκεται εἰς κάμπον, πλησίον δὲ τοῦ ποταμοῦ τοῦ Ἄσπρου, ὅπου ἀκούεις.
(*Χρονικὸ τῶν Τόκκων*, στ. 861 - 862)

Δυτικὰ ἀπὸ τὸ χωριὸ Νιοχώρι τῆς αἰτωλικῆς Παραχελωϊτιδας, στὴν προέκταση τοῦ δρόμου ποὺ τὸ ἑνώνει μὲ τὸ Αἰτωλικὸ καὶ τὸ Μεσολόγγι, βρίσκεται ἡ Κατοχή [1], τὸ πρῶτο ἀκαρνανικὸ χωριὸ ποὺ συναντᾶ ὁ ἐπισκέπτης διαβαίνοντας τὸν ποταμὸ Ἀχελῶο ἀπὸ τὴν Αἰτωλία στὴν Ἀκαρνανία. Τὸ σημερινὸ χωριὸ εἶναι χτισμένο πάνω σὲ μικρὸ λόφο ποὺ οἱ πρόποδές του ἀγγίζουν τὴ δεξιὰ ὄχθη τοῦ Ἀχελώου [2]. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ὁ ποταμὸς στενεύει περισσότερο καὶ σχηματίζει κάποιο φυσικὸ πόρο ποὺ διευκολύνει τὴ διάβασή του.

Εἰκ. 1. Βορειοανατολικὴ ἄποψη τῆς Κατοχῆς

---

* Εὐχαριστῶ θερμὰ τοὺς καθηγητὲς κ.κ. Δ. Λυπουρλή, Εὔδ. Θ. Τσολάκη καὶ Ἰ. Χασιώτη γιὰ τὶς χρήσιμες ὑποδείξεις τους πάνω σὲ γενικότερα προβλήματα δομῆς αὐτῆς τῆς ἐργασίας.

1. Γιὰ τὴν Κατοχὴ βλ. Alfred Philippson, *Die griechischen Landschaften*, τόμ. 2, Frankfurt am Main 1956, σσ. 400 - 403. Κ. Σ. Κώνστα, *Ἡ Κατοχή, ἀπὸ τὸ χρονικὸ ἑνὸς ἀκαρνανικοῦ χωριοῦ*, Ἀθῆναι 1971 (στὸ ἑξῆς: Κ. Σ. Κώνστα, *Ἡ Κατοχή*). Διον. Μιτάκη, Κατοχή, ἄρθρο στὴν *Αἰτωλοακαρνανικὴ καὶ Εὐρυτανικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία*, τόμ. 3, σσ. 1077 - 1084 (στὸ ἑξῆς: Διον. Μιτάκη, *ΑΙΕΕ*).

2. Βλ. *εἰκ. 1.* καὶ *2.* Ἡ φωτογραφία τῆς *εἰκ. 1* δημοσιεύτηκε στὴν περιοδικὴ ἔκ-

Γιὰ τὴν ἱστορία τῆς Κατοχῆς ὁ Κ. Σ. Κώνστας διατύπωσε πρῶτος τὴν ἄποψη ὅτι ὁ συνοικισμός της μὲ ἀγρότες καὶ κτηνοτρόφους πρέπει νὰ ἀναχθεῖ μᾶλλον στὰ μέσα τοῦ 16ου αἰώνα [1]. Ὁ Διον. Μιτάκης θεωρεῖ πρόσφατα σὰν πρώτη σίγουρη πληροφορία ὅτι τὸ χωριὸ ὑπῆρχε στὸν 17ο αἰώνα τὴ μνεία στὴ *Γεωγραφία* τοῦ Μελετίου (1661-1714) [2], ὑποθέτοντας ὡστόσο ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς ἱστορίας του εἶναι δυνατὸ νὰ ἀναζητηθεῖ καὶ σὲ προγενέστερους χρόνους [3].

Ἀπὸ ἀνέκδοτες ἐκθέσεις Βενετῶν προβλεπτῶν, ποὺ ἀναφέρονται στὴν περιοχὴ κατὰ τὰ τέλη τοῦ 17ου αἰώνα, φαίνεται βέβαιο ὅτι ἐκείνη τὴν ἐποχὴ ἡ Κατοχὴ ἦταν σπουδαιότατο ἐμπορικὸ κέντρο στὴν περιοχὴ τῆς ΝΔ Στερεᾶς καὶ ὅτι, διὰ μέσου τοῦ τότε πλωτοῦ ποταμοῦ Ἀχελώου, ἀπὸ τὴ *σκάλα* της μεταφέρονταν πρὸς τὴ Βενετία τὰ προϊόντα τῆς ἐνδοχώρας [4]. Συνεπῶς ἡ γεωγραφικὴ θέση τῆς Κατοχῆς, ποὺ μπορεῖ νὰ χαρακτηριστεῖ ἀπὸ τὴ φύση της προνομιακή, ἐπέτρεπε στοὺς κατοίκους της νὰ ἐλέγχουν τὸ πέρασμα τοῦ ποταμοῦ καὶ νὰ ἀναπτύσσουν ἔτσι ἐμπορικὲς δραστηριότητες ποὺ εὐνοοῦσαν τὴν οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη τοῦ τόπου. Ἡ οἰκονομικὴ ἄνθηση τοῦ 17ου αἰώνα προϋπέθετε ὡστόσο μακρόχρονη κοινοτικὴ ὀργάνωση [5].

Ἡ δημοσίευση τοῦ *Χρονικοῦ τῶν Τόκκων* [6], μιᾶς πηγῆς ποὺ φωτίζει ἀναμφίβολα πολλὰ προβλήματα στὸν τομέα τῶν ἱστορικο - γεωγραφικῶν ἐρευνῶν γιὰ τὶς περιοχὲς τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου στὴν ὑστεροβυζαντινὴ

δοση *Αἰτωλία*, ἀριθ.φύλλου 1, Ἀπρίλιος 1977, σ. 4. Τὸ ἀντίγραφο ἀπόσπασμα τοῦ σύγχρονου ρυμοτομικοῦ σχεδίου τῆς Κατοχῆς (*εἰκ. 2*) εἶχε τὴν καλοσύνη νὰ μοῦ τὸ προμηθεύσει ὁ κ. Ἀνδρέας Λαχανᾶς, τὸν ὁποῖο καὶ εὐχαριστῶ. Εὐχαριστῶ ἐπίσης τοὺς κ.κ. Β. Κιτσάκη καὶ Γ. Γαρμπῆ, ποὺ μὲ βοήθησαν πρόθυμα στὴν ἐπιτόπια ἔρευνά μου.

1. Κ. Σ. Κώνστα, *Ἡ Κατοχή*, σ. 89.

2. Διον. Μιτάκη, *ΑΙΕΕ*, τόμ. 3, σ. 1078.

3. Ὅ.π., σ. 1083.

4. Εὐχαριστῶ τὸ συνάδελφο κ. Ἀστέριο Ἀρχοντίδη γιὰ τὶς σχετικὲς πληροφορίες. Ἡ *σκάλα* τῆς Κατοχῆς ἀναφέρεται καὶ σὲ δύο πολὺ μεταγενέστερα ἔγγραφα (1822) ἀπὸ τὸ *Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο τοῦ Ἀλεξ. Μαυροκορδάτου*, ἔκδ. Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ἐπιμ. Ἐμ. Γ. Πρωτοψάλτου, τόμ. 2, Ἀθῆναι 1965, σ. 169, ἀριθ. ἐγγρ. 739 καὶ σ. 162 - 163, ἀριθ. ἐγγρ. 746· πρβ. Κ. Σ. Κώνστα, *Ἡ Κατοχή*, σ. 26, ἀριθ. ἐγγρ. 5 καὶ σ. 27, ἀριθ. ἐγγρ. 6.

5. Ἕνα τόσο σημαντικὸ ἐμπορικὸ κέντρο τῆς Ἀκαρνανίας ἦταν ἀδύνατο νὰ ἀποφύγει τὶς ληστρικὲς ἐπιθέσεις τοῦ γνωστοῦ τυχοδιώκτη τοῦ 17ου αἰώνα Λιμπεράκη Γερακάρη. Γιὰ τὴν ἐπίθεσή του στὰ 1690 ἐναντίον τῆς Κατοχῆς καὶ τὶς βιαιοπραγίες του βλ. Κων. Ντόκου, *Ἡ Στερεὰ Ἑλλὰς κατὰ τὸν Ἐνετοτουρκικὸν πόλεμον (1684 - 1699) καὶ ὁ Σαλώνων Φιλόθεος*, Ἀθῆναι 1975, σ. 84 σημ. 4.

6. Βλ. τὴν ἔκδοση τοῦ G. Schrirò: *Cronaca dei Tocco di Cefalonia di anonimo* (Accademia nationale dei Lincei, Corpus fontium historiae byzantinae, X), Roma 1975· στὸ ἑξῆς: *Χρονικὸ τῶν Τόκκων*. Μὲ τὶς πληροφορίες τοῦ Χρονικοῦ γιὰ τὴν εὐρύτερη περιοχὴ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἀχελώου ἔκρινα σκόπιμο νὰ ἐπανεξετάσω καὶ τὸ πρόβλημα τῆς «βυζαντινῆς πόλης Ἀχελῶος», στὸ ὁποῖο ἐλπίζω σύντομα νὰ ἀφιερώσω ἰδιαίτερη μελέτη.

ἐποχή, ἐπιβεβαιώνει τώρα τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ Κατοχὴ ὑπῆρχε σὰν ὀργανωμένος συνοικισμὸς κατοίκων πρὶν ἀπὸ τὰ πρῶτα χρόνια τοῦ 15ου αἰώνα καὶ μεταθέτει τὶς γραπτὲς μαρτυρίες γιὰ τὴν ἱστορία της ἀπὸ τὸν 17ο στὶς ἀρχὲς τοῦ 15ου αἰώνα.

Στὸ *Χρονικὸ τῶν Τόκκων* γίνεται ἀρκετὲς φορὲς λόγος γιὰ τὴν Κατοχὴ (στ. 205, 211, 225, 273, 855, 856, 861, 868, 1109, 2288) καὶ στὶς περιγραφὲς τοῦ ποιητῆ ὑπάρχουν πράγματι τὰ στοιχεῖα ποὺ ἀνταποκρίνονται στὴν τοπογραφική της κατάσταση. Ἀπὸ τὶς περιγραφὲς αὐτὲς (κεφ. I, § 17, 18, 23· III, § 15, 27· IX, § 6) πληροφορούμαστε ὅτι ἡ *χώρα* [1] (στ. 905, 924), ὀχυρὴ ἀπὸ τὴ φύση της, διαμορφωνόταν σ' ἕνα *καστέλλι* κοντὰ στὸ στένεμα τοῦ Ἀχελώου. Ἡ ἀπόσταση ἀπὸ τὴν ὄχθη τοῦ ποταμοῦ ὡς τὴν κορυφὴ τοῦ λόφου δὲν εἶναι μεγαλύτερη ἀπὸ 200 μ. Ἔτσι τὸ ὕψωμα - ὀχυρὸ πάνω ἀπὸ τὸν πόρο τοῦ ποταμοῦ τόνιζε καὶ τὴ σπουδαιότητα τῆς θέσης ἀπὸ στρατηγικὴ ἄποψη[2] σ' αὐτὸν τὸ σημαντικὸ συγκοινωνιακὸ κόμβο:

ὅτι ἔναι μέγας ποταμὸς καὶ ἀλλοῦθε οὐδὲν ἐβόλει
καὶ ἀπαύτου ἐβόλει σύντομα καὶ τὴν καθὴν ἡμέραν
(στ. 214-215)

Ἡ οἰκιστικὴ ὀργάνωση, ἀκόμη καὶ στὴ σημερινὴ μορφὴ τοῦ χώρου, μὲ τὴ διάταξη τῶν σπιτιῶν γύρω στὸ λόφο, προσδίδει στὴν τοποθεσία χαρακτήρα μικροῦ μεσαιωνικοῦ κάστρου. Ὁ ἰδιαίτερος αὐτὸς χαρακτήρας τονίζεται περισσότερο ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι στὴν κορυφὴ τοῦ λόφου, πολὺ κοντὰ στὸν ἐνοριακὸ ναὸ τοῦ ἁγίου Δημητρίου καὶ ἀνατολικὰ ἀπὸ τὴν ἐγκατάσταση τοῦ κοινοτικοῦ ὑδραγωγείου, σώζεται ὡς σήμερα μισοερειπωμένος πύργος ποὺ παραδίδεται ἀπὸ τοὺς κατοίκους μὲ τὴν ὀνομασία *πύργος, κούλια τῆς κυρὰ-Βασιλικῆς* ἢ ἁπλούστερα *κούλια*[3].

Στὴν τοπικὴ παράδοση ἐπικρατεῖ ἡ ἐντύπωση ὅτι ὁ πύργος χτίστηκε μὲ

1. Γιὰ τὴ λ. *χώρα* βλ. Δ. Δημητράκου, *Μέγα λεξικὸν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης*, τόμ. 9, Ἀθῆναι 1949 (ἀνατ. 1964), λ. *χώρα*· πρβ. Ἐ. Κριαρᾶ, *Γεωργίου Χορτάτση, Πανώρια* (Βυζαντινὴ καὶ Νεοελληνικὴ Βιβλιοθήκη, 2), Θεσσαλονίκη 1975, σ. 293, λ. *χώρα* καὶ *Reallexikon der Byzantinistik*, mit Unterstützung Zahlreicher Fachgenossen..., ἔκδ. P. Wirth, I, Amsterdam 1968, σ. 409.

2. Βλ. *Χρονικὸ τῶν Τόκκων*, σ. 36 σημ. 4· πρβ. Peter Soustal, *Die griechischen Quellen zur mittelalterlichen historischen Geographie von Epirus*, Dissert., Wien 1975, σ. 108 καὶ σημ. 6. Ὁρισμένες τυχαῖες ἀνακαλύψεις, ὅπως μιὰ ὑπόγεια δεξαμενὴ σὲ βορειοδυτικὸ σημεῖο τῆς πλατείας τοῦ χωριοῦ ἢ τὰ πενιχρὰ ὑπολείμματα τειχισμάτων ποὺ σημειώνονται στὸ ρυμοτομικὸ σχέδιο τῆς Κατοχῆς, εἶναι δυνατὸ νὰ μᾶς δώσουν μιὰ εἰκόνα, ἔστω γενική, γιὰ τὸ μέγεθος καὶ τὴν ἱστορικὴ ἀξιολόγηση τοῦ μικροῦ μεσαιωνικοῦ οἰκισμοῦ.

3. Βλ. περιοδ. *Νιοχώρι*, περιοδ. Δ', ἔτος Η', τεῦχ. 51, Σεπτ.-Δεκ. 1976, σ. 161.

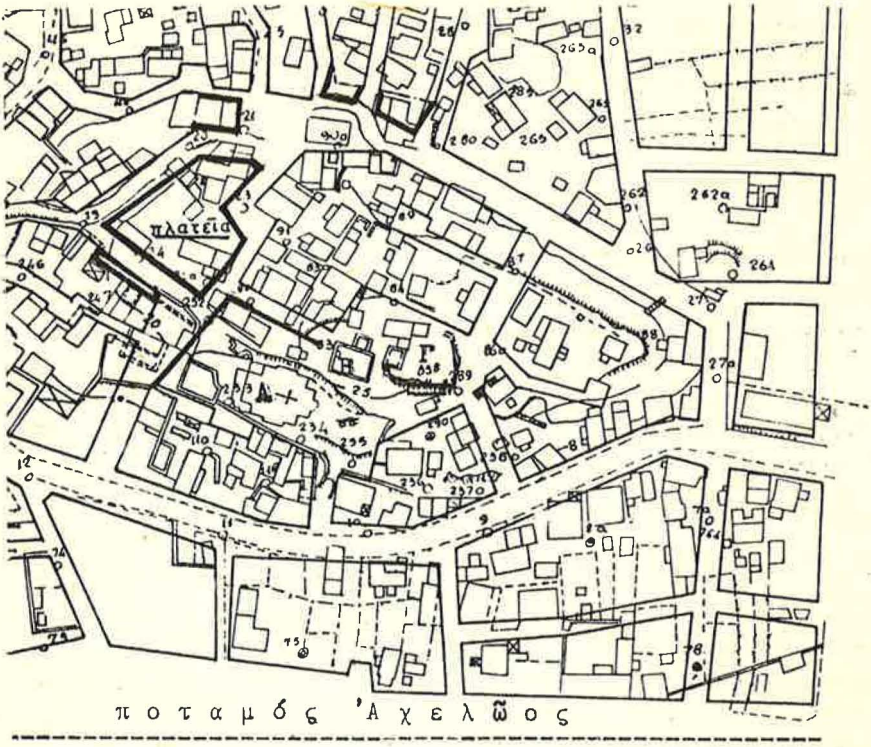

Εἰκ. 2. Ρυμοτομικὸ σχέδιο Κατοχῆς (κλίμ. 1:200).
Α=ναὸς τοῦ 'Αγ. Δημητρίου, Β=ὑδραγωγεῖο, Γ=χῶρος τοῦ πύργου.

τὴ φροντίδα τῆς κυρὰ Βασιλικῆς (1833), ἀλλὰ ἡ ἄποψη αὐτὴ δὲν εὐσταθεῖ[1]. Τὸ κτίσμα μνημονεύεται προεπαναστατικὰ καὶ σχετίζεται μὲ μιὰν ἄλλη παράδοση σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία τοῦτο ἦταν ἵδρυμα ἢ κατοικία κάποιας *βασίλισσας* Θεοδώρας[2]. Ὁ Leake ἀναφέρει ἄστοχα πὼς πρόκειται γιὰ τὴ *Θεοδώρα*, τὴ σύζυγο τοῦ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Α', μεταφέροντας ἴσως λαϊκὲς παραδόσεις[3]. Τὴν παράδοση, ποὺ ἀπαντᾶ καὶ στὴ *Γεωγραφία* τοῦ Μελετί-

1. Βλ. Κ. Σ. Κώνστα, *Ἡ Κατοχή*, σσ. 41 - 42.

2. Τὰ ὀνόματα Θεόδωρος-Θεοδώρα παρατηροῦμε ὅτι συνδέονται μὲ ἀνάλογες παραδόσεις γιὰ κάστρα· βλ. Κ. Α. Βακαλοπούλου, Τὸ κάστρο τοῦ Ἀλεξάνδρου, *Φρουριακὰ Χρονικὰ* 1 (1973) 216.

3. W. M. Leake, *Travels in northern Greece*, τόμ. 3, London 1835 (ἀνατ. Amsterdam 1967), σ. 556. Ὁ Leake θεωρεῖ τὸν πύργο σύγχρονο μὲ τὸν καταστραμμένο σήμερα ναὸ τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος· τὰ λίγα ὅμως μορφολογικὰ δεδομένα τῆς ἀψίδας τοῦ κτηρίου παρέχουν τὸ δικαίωμα στὸν ἐρευνητὴ νὰ ἀμφιβάλλει γιὰ τὴ χρονολογικὴ τοποθέτηση τοῦ ναοῦ.

ου[1], τὴν ξαναβρίσκουμε στὴν *Περιήγησιν τῆς Ἑλλάδος* τοῦ Διον. Πύρρου[2]. Οἱ θρύλοι ὅμως αὐτοί, ποὺ προβληματίσαν ἰδιαίτερα τὸ Διον. Μιτάκη[3], παραμένουν, ὅπως θὰ δοῦμε καὶ στὴ συνέχεια, ἔξω ἀπὸ τὰ πλαίσια τῶν ἀντικειμενικῶν θεωρήσεων· γιατὶ πέρα ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ διερεύνηση τοῦ προβλήματος τὸ θέμα προβάλλεται καὶ σὲ χώρους ἔρευνας τῆς λαογραφικῆς ἐπιστήμης, ὅπου μιὰ παράδοση ξεκινᾶ κάποτε ἀπὸ τὸ ἁπλὸ ἐπεισόδιο γιὰ νὰ προσλάβει μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου πολυσύνθετο καὶ δυσερμήνευτο σχῆμα[4].

Στὸ *Χρονικὸ τῶν Τόκκων* ὑπάρχουν ἀναφορὲς σὲ γεγονότα ποὺ διαδραματίστηκαν γύρω ἀπὸ τὸν πύργο τῆς Κατοχῆς (κεφ. I, § 17, 18)· ἕνα ἀπόσπασμα ὅμως, (κεφ. III, § 15) μὲ τίτλο *Φαλτζία*[5] *τῆς Κατοχῆς*, ἀναφέρεται ἀποκλειστικὰ σὲ ὁρισμένο ἱστορικὸ γεγονὸς καὶ παρέχει σημαντικὰ στοιχεῖα γιὰ τὸ θέμα ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ. Ὁ ποιητὴς περιγράφει ἐδῶ μὲ λεπτομέρειες κάποιο κατόρθωμα τοῦ Καρόλου Α' Τόκκου σὲ βάρος τοῦ Πέτρου Σπάτα, Ἀλβανοῦ ἄρχοντα τῆς Κατοχῆς στὰ χρόνια τῆς κυριαρχίας τοῦ Σγούρου Μπούα Σπάτα στὸ Ἀγγελόκαστρο[6].

---

1. Μελετίου, Μητροπολίτου Ἀθηνῶν (1661 - 1714), *Γεωγραφία παλαιὰ καὶ νέα*, ἔκδ. β' ὑπὸ Ἀνθίμου Γαζῆ, τόμ. 2, Βενετία 1807, σ. 272.

2. Διον. Πύρρου, *Περιήγησις τῆς Ἑλλάδος καὶ πόλεμοι αὐτῆς ἀρχαῖοι καὶ νεώτεροι*, χειρόγραφο στὰ Γενικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους, Ἀρχεῖα Γιάννη Βλαχογιάννη, τόμ. 1, φ. 570ᵛ (βλ. Τὰ περιεχόμενα τῶν Γενικῶν Ἀρχείων τοῦ Κράτους, τόμ. 3, Ἀθῆναι 1975, σ. 365, ἀριθ. χφ 51).

3. Διον. Μιτάκη, Κατοχιανά, περιοδ. *Νιοχώρι*, περίοδ. Β', ἔτος Ε', τεῦχ. 42, Νοέμ. - Δεκ. 1974, σ. 135· πρβ. τοῦ ἴδιου, *ΑΙΕΕ* τόμ. 3, σσ. 1083 - 1084.

4. Γιὰ τὰ θέματα αὐτὰ βλ. πρόχειρα: D. B. Oeconomides, Légendes populaires neohélleniques sur les chateaux en ruines, Actes VIII Réunion Scientifique (*Πεπραγμένα Διεθνοῦς Ἰνστιτούτου Φρουρίων*) Ἀθῆναι 1968, σσ. 51 - 54· πρβ. Const. Romeos, Folklore of the greek castles, ὅ. π., σσ. 157 - 160 καὶ G. Spyridakis, Volkserzählungen über Festugen und Burgen im griechischen Inselraum, ὅ.π., σσ. 193 - 195· πρβ. σσ. 196 - 197.

5. *Φαλτζία*· «tranello, beffa» (*Χρονικὸ τῶν Τόκκων*, σ. 573): παγίδα, πλεκτάνη, καταστροφή. Ἀπὸ τὸ λατιν. falsare, βλ. Du Cange, *Glossarium mediae et infimae Latinitatis*, τόμ. 2 (ἀνατ. ἀπὸ τὴν ἔκδ. 1833 - 1887), Graz 1958, σ. 406. Πρβ. *φάλσευμα, φαλσεύω, φάλσος*, G.W. H. Lampe, *A Patristic Greek Lexikon*, Oxford 1972³, σ. 1470· *φαλτσία*, K. Mitsakis, *Der byzantinische Alexanderroman nach dem codex Vindob. theol. gr.* 244 (Miscellanea Byzantina Monacensia, 7), München 1967, σ. 65, στ. 10· *φαλσία, (Θησηΐς) Θησέος καὶ γάμοι τῆς Ἐμήλιας*, Βενετία 1529, Δ 80², Ζ 40⁸. Εὐχαριστίες ὀφείλω στὸν καθηγητὴ κ. Ἐ. Κριαρᾶ ποὺ μοῦ ἐπέτρεψε νὰ χρησιμοποιήσω τὸ ἀρχεῖο τοῦ *Λεξικοῦ τῆς Μεσαιωνικῆς Ἑλληνικῆς Δημώδους Γραμματείας*.

6. Βλ. *Χρονικὸ τῶν Τόκκων*, σ. 537, 540, 588 - 589 καὶ 608. Σύντομη ἱστορία τοῦ Ἀγγελοκάστρου δημοσίευσε ὁ Ἀν. Κ. Ὀρλάνδος, Τὸ φρούριον τοῦ Ἀγγελοκάστρου, *ΑΒΜΕ* 9 (1961) 54 - 63, ὅπου καὶ ἡ παλαιότερη βιβλιογραφία. Βλ. καὶ παρακάτω, σ. 318 σημ. 3.

Ἕνας ἀπεσταλμένος τοῦ δούκα Καρόλου, μὲ τὸ ὄνομα Φίλιππος, προσποιεῖται ὅτι διαφώνησε μὲ τὸν ἀφέντη του καὶ παρουσιάζεται στὴν Κατοχὴ γιὰ νὰ ἐκμυστηρευτεῖ τάχα τὰ πολεμικὰ σχέδια τῶν Τόκκων στὸν παλιό του φίλο, τὸν Πέτρο. Στὴν Κατοχὴ τὸν δέχονται μὲ μεγάλες τιμὲς καὶ πολλὴ οἰκειότητα. Οἱ δύο «φίλοι» μάλιστα γίνονται καὶ κουμπάροι[1]. Ὁ Φίλιππος ὅμως δὲ λησμονᾶ τὴν ἀποστολή του. Μὲ τὸ πρόσχημα τῆς ἐπιθυμίας νὰ παρακολουθήσει ἀπὸ ψηλά, ἀπὸ τὸν πύργο, τὸ κυνήγι τοῦ Πέτρου ἐξαπατᾶ κάποια μέρα τὴ γυναίκα τοῦ Σπάτα, τὴν κλείνει στὸ κάτω μέρος τοῦ πύργου[2] κι ἔτσι κυριεύει μὲ δόλο τὸ ὀχυρό. Οἱ ἄνθρωποι τοῦ Πέτρου ἀντιδροῦν στὴν ἄνανδρη συμπεριφορὰ τοῦ Φράγκου· ἀλλὰ μάταια. Τότε καταφθάνει μὲ ἐνισχύσεις ἕνα πλοῖο τῶν Τόκκων, γιὰ νὰ ὁλοκληρωθεῖ ἡ κατάκτηση τῆς Κατοχῆς.

Ἡ πρώτη σκέψη ποὺ ἔρχεται στὸ νοῦ τοῦ μελετητῆ εἶναι τὸ εὔλογο ἐρώτημα μήπως ὁ πύργος ποὺ σώζεται σήμερα κι ἐκεῖνος ποὺ μνημονεύεται στὸ Χρονικὸ εἶναι δυνατὸ νὰ ταυτιστοῦν. Ἡ ταύτιση αὐτὴ βοηθᾶ βέβαια, κοντὰ στὴ διήγηση, νὰ κατανοήσουμε πολὺ παραστατικότερα τὰ γεγονότα. Εἶναι ἀνάγκη λοιπὸν νὰ στραφοῦμε στὴν ἐξέταση τοῦ ἀρχιτεκτονήματος, στὸ ὁποῖο ἄλλωστε δὲ δόθηκε ἰδιαίτερη προσοχή.

Ὁ πύργος: Τὸ μνημεῖο, καθὼς ὑψώνεται στὴν περίοπτη γεωγραφικὴ θέση τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου, δεσπόζει στὴ γύρω περιοχή. Ἀπὸ ἀρχιτεκτονικὴ ἄποψη πρόκειται γιὰ ἕνα τετράγωνο κτίριο (*εἰκ. 3*) ποὺ τὸ μῆκος τῆς κάθε πλευρᾶς του φτάνει ἐξωτερικὰ τὰ 6.50 μ. Εἶναι οἰκοδομημένο μὲ ἀργοὺς λίθους, στοὺς ἁρμοὺς τῶν ὁποίων παρεμβάλλονται ἄφθονα κεραμίδια καὶ ἀσβεστοκονίαμα. Στὶς τέσσερις γωνίες χρησιμοποιήθηκαν ὡς γωνιόλιθοι ἐπεξεργασμένοι λιθόπλινθοι. Ψηλά, στὸ ὕψος τῶν 5 περίπου μέτρων ἀπὸ τὸ ἔδαφος, ὑπάρχουν στοὺς τοίχους τέσσερα τοξωτὰ ἀνοίγματα, ἕνα στὸ κέντρο τῆς κάθε πλευρᾶς τοῦ κτιρίου. Τὸ ὕψος τοῦ νότιου καὶ τοῦ δυτικοῦ, ποὺ σώζονται κάπως καλύτερα σήμερα, φτάνει στὰ 2.30 μ. καὶ τὸ πλάτος τῶν τριῶν (Ν, Δ, Β) κυμαίνεται ἀπὸ 1.45 - 1.55 μ. Τὸ ἀνατολικὸ ἄνοιγμα ἔχει μεγαλύτερο πλάτος (2 μ., βλ. *εἰκ. 4*) καὶ διατηρεῖ ἕνα μέρος ἀπὸ τὸ νότιο σταθμό του· χρησίμευσε προφανῶς ὡς θύρα εἰσόδου στὸν πρῶτο ὄροφο τοῦ κτηρίου.

Ἡ ὀροφή, ποὺ διαιροῦσε ὁριζόντια τὸν πύργο ἐσωτερικὰ σὲ δύο μέρη, ἔχει καταστραφεῖ. Ὁ ἐσωτερικὸς χῶρος, ποὺ γράφει κι αὐτὸς σὲ ὁριζόντια τομὴ-κάτοψη τετράγωνο μὲ πλευρὰ 3.90 μ., εἶναι γεμισμένος μὲ οἰκοδομικὸ ὑλικὸ ποὺ κατέρρευσε ἀπὸ τὰ ἀνώτερα μέρη τοῦ πύργου, μετὰ τὴν καταστροφὴ τῆς στέγης τοῦ οἰκοδομήματος. Μὲ τὴν καταστροφὴ αὐτὴ καὶ τὶς φθορὲς ποὺ ὑπέστη τὸ μνημεῖο ἀπὸ τὶς διάφορες—ἀκούσιες ἢ σκόπιμες—ἐπεμβάσεις ἰδιωτῶν δυσκολεύεται ὡς ἕνα σημεῖο ἡ ἀποκατάσταση τῶν ἐπιμέρους μορφῶν του. Στὸ διατηρημένο οἰκοδόμημα διακρίνουμε: α) ἕνα διαμέρισμα (κάτω) κλειστὸ καὶ σκοτεινό, ποὺ ἔχει ὕψος πέντε περίπου μέτρα ἀπὸ τὸ σημεῖο τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους· β) δεύτερο (ἐπάνω) διαμέρισμα, φωτιζόμενο μὲ τὰ τέσσερα ἀνοίγματα ποὺ χρησίμευαν προφανῶς

1. Ἀναφορὰ τοῦ μοτίβου τῆς ἐξαπατήσεως διὰ μέσου τῆς συντεκνίας γίνεται καὶ στὸ *Στρατηγικὸν τοῦ Κεκαυμένου* (11ος αἰ.), βλ. G. G. Litavrin, *Sovety i rasskazy Kekavmena* (Cecaumeni consilia et narrationes), Moskva 1972, σ. 172, στ. 4 - 9. Βλ. ἐπίσης στὸ *Χρονικὸ τῶν Τόκκων* τοὺς στίχους 840 - 852.

2. Εἶναι πολὺ πιθανὸ ὁ θρύλος τῆς *βασίλισσας*, ποὺ διατηρήθηκε στὴν τοπικὴ παράδοση γιὰ τὸν πύργο, νὰ βασίζεται στὸν πυρήνα τοῦ ἱστορικοῦ αὐτοῦ γεγονότος.

Εἰκ. 3. Νοτιοδυτικὴ ἄποψη τοῦ πύργου

καὶ ὡς παρατηρητήρια τῶν βιγλατόρων. Ἂς προστεθεῖ τέλος ὅτι στὸ δεύτερο διαμέρισμα ὁ χῶρος ἦταν διαθέσιμος καὶ γιὰ τὴ διαμονὴ προσωπικοῦ, ἐνῶ ἡ θύρα εἰσόδου ἀνοίγεται στὸ ὕψος τοῦ πρώτου ὀρόφου γιὰ λόγους ἀσφαλείας.

Τὰ ἀνοίγματα, μὲ τὴ μορφὴ ποὺ ἐμφανίζονται σήμερα, ὑποδηλώνουν ὅτι κάποια ἐπένδυση τὰ διακοσμοῦσε ἀρχικά, γιὰ νὰ ἀφαιρεθεῖ ἀργότερα τὸ ὑλικό της καὶ νὰ χρησιμοποιηθεῖ σὲ ἄλλες κατασκευὲς ἀπὸ τοὺς περιοίκους. Στὸ βόρειο καὶ τὸ ἀνατολικὸ ἄνοιγμα οἱ ρωγμὲς συντέλεσαν ὥστε νὰ διαλυθεῖ ἡ τοιχοποιία πάνω ἀπὸ τὰ τόξα καὶ νὰ παρουσιάζονται τώρα ἀποχωρισμένα τὰ δύο μέρη τῶν τοίχων τοὺς ὁποίους διατρυποῦσαν τὰ ἀνοίγματα.

Μιὰ παραλληλόγραμμη μακρόστενη κόγχη, ποὺ ἀνοίγεται στὸ πάχος τοῦ τοίχου νοτιότερα ἀπὸ τὴ θύρα εἰσόδου στὸ ἄνω διαμέρισμα τοῦ πύργου, ἔχει σχέση προφανῶς μὲ τὰ συστήματα ἄμυνας καὶ προστασίας τῆς θύρας ἀπὸ ἐχθρικὴ παραβίαση[1]. Ἡ κόγχη ἔχει πλά-

1. Ἡ κατακόρυφη βάθυνση πλάι στὸ ἀνατολικὸ ἄνοιγμα ἀνῆκε προφανῶς σὲ σύστημα τοποθετήσεως καταχύστρας (ζεματίστρας)· τοῦτο ἀποτελεῖ βάσιμη ἔνδειξη ὅτι ἡ κατασκευὴ τοῦ πύργου πρέπει νὰ ἔγινε μετὰ τὸ πέρασμα τῆς περιοχῆς στὰ χέρια τῶν Φράγκων (τέλη 13ου-ἀρχὲς 14ου αἰ.), ἐπειδὴ οἱ καταχύστρες κατὰ τὴν ἄποψη τοῦ Ὀρλάνδου «ἔχουσιν ἀσφαλῶς φραγκικὴν προέλευσιν», *Μοναστηριακὴ Ἀρχιτεκτονική*, Ἀθῆναι 1958², σ. 84.

Εἰκ. 4. Νοτιοανατολικὴ ἄποψη τοῦ πύργου

τος 0.90 μ. καὶ καταλαμβάνει σὲ μῆκος ὁλόκληρο τὸ ὕψος τοῦ διατηρημένου τμήματος τοῦ πρώτου ὀρόφου (βλ. *εἰκ. 4.*).

Ὁ περίβολος: Στὴ ΝΔ γωνία τοῦ πύργου ἐφάπτεται τοῖχος (πάχους 1.60 μ. στὴν ἀρχή του) ποὺ ἀνήκει σὲ συγκρότημα ὀχυρωματικοῦ περιβόλου. Τὴν ἔκταση καὶ τὴν κατεύθυνση τοῦ περιβόλου αὐτοῦ μποροῦμε νὰ παρακολουθήσουμε ἀπὸ τὰ ὑπολείμματα τῆς τοιχοδομίας ποὺ διατηροῦνται σήμερα νότια καὶ ἀνατολικὰ κυρίως ἀπὸ τὸν πύργο. Ἔτσι ὁ τοῖχος, σχηματίζοντας καμπὴ κοντὰ στὴ ΝΔ γωνία τοῦ πύργου, ἀνοίγεται μὲ γωνία 110^0 περίπου πρὸς τὰ ΝΑ. Μετὰ ἀπὸ τὴν ἀπόσταση τῶν 2.10 μ. εὐθείας κατασκευῆς παρουσιάζει διαλυμένο ἕνα τμῆμα 1.70 μ. καί, μειώνοντας τὸ πάχος του (0.76 μ.), κατευθύνεται πρὸς τὰ ἀνατολικὰ σὲ μῆκος 5.10 μ. Στὸ σημεῖο αὐτό, σχηματίζοντας γωνία ποὺ ἀπέχει 5.55 μ. ἀπὸ τὴ ΝΑ γωνία τοῦ πύργου, εὐθειάζεται γιὰ λίγο (2.20 μ.) καὶ στὴ συνέχεια, ἀκολουθώντας τὴ φυσικὴ διαμόρφωση τοῦ βράχου, προχωρεῖ 9 μ. πρὸς Α. Ἀκολούθως, διαγράφοντας σὲ κάτοψη ἕνα Τ, ποὺ ἡ ὁριζόντια κεραία του ἑνώνεται ἀριστερὰ μὲ τὸν προηγούμενο τοῖχο καὶ ἡ δεξιὰ χάνεται μὲ κατεύθυνση πρὸς Β στὸ ἔδαφος, προχωρεῖ 2.50 μ. πρὸς Α κι ὕστερα κάμπτεται 90^0 πρὸς Β, διατρέχοντας μία ἀπόσταση 10 μ. στὸ φυσικὸ βράχο. Ἀπέναντι ἀπὸ τὴ ΒΑ γωνία τοῦ πύργου ἄλλος τοῖχος μὲ συνολικὸ μῆκος 8 μ., ποὺ ἀποτελεῖ τὴ βάση ἑνὸς

νοητοῦ ἰσοσκελοῦς τριγώνου μὲ κορυφὴ τὴ ΒΑ γωνία τοῦ πύργου καὶ πλευρὲς μήκους 14.50 μ., δένεται στὴν προηγούμενη τοιχοποιία. Ἀπὸ τὴν ἄκρη τοῦ τελευταίου τοίχου ἡ τοιχοποιία συνεχίζεται πρὸς Δ καὶ χάνεται, μετὰ τὴν ἀπόσταση τῶν 2.50 μ., στὴν ἐπίχωση τοῦ ἐδάφους. Ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ εἶναι ἀδύνατο πιὰ νὰ παρακολουθήσουμε τὸ σχέδιο τῆς τοιχοποιίας τοῦ περιβόλου. Πάνω στὸν τοῖχο, ποὺ φαίνεται νὰ χάνεται στὴν ἐπίχωση, χτίστηκαν ἀργότερα ἀπὸ ἰδιῶτες οἰκοδομήματα ποὺ ἀλλοίωσαν τὴ διαμόρφωση τοῦ ὀχυρωτικοῦ συγκροτήματος. Τὸ ἴδιο συνέβη καὶ στὸ χῶρο ποὺ βρίσκεται πίσω ἀπὸ τὴ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ πύργου μὲ τὴν ἐγκατάσταση τοῦ συστήματος τῶν ὑδροδεξαμενῶν τῆς κοινότητας σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο.

Μὲ τὴ διάταξη τοῦ ἀναλημματικοῦ - ὀχυρωματικοῦ περιβόλου διαμορφώνεται ἕνα πλάτωμα 250 περίπου τετραγωνικῶν μέτρων μπροστὰ στὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ πύργου. Μέσα σ' αὐτὸν τὸν περίβολο, ἂν κρίνουμε ἀπὸ τὰ ὑπολείμματα τῶν κατασκευῶν ποὺ διαγράφονται στὸ ἔδαφος, θὰ πρέπει νὰ συμπεράνουμε ὅτι ὑπῆρχαν πιθανῶς κτήρια[1] γιὰ τὴ διαμονὴ καὶ τὴν προστασία τοῦ προσωπικοῦ, ποὺ εἶχε καθήκοντα νὰ ἐπιβλέπει κυρίως στρατιωτικὲς κινήσεις στὸν κάμπο καὶ εἰδικότερα νὰ ἐλέγχει τὴ διάβαση τοῦ γειτονικοῦ ποταμοῦ στὸ σημεῖο ποὺ τὸ στένεμα τοῦ Ἀχελώου δημιουργοῦσε εὐνοϊκὲς προϋποθέσεις γιὰ μιὰ εὔκολη διάβαση στρατιωτικῶν τμημάτων.

Γενικὴ χρονολόγηση: Τὰ στοιχεῖα τῆς οἰκοδομικῆς τεχνικῆς τοῦ κτηρίου, ποὺ ἀποτελοῦν καὶ τὰ μόνα ἀρχαιολογικὰ δεδομένα γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν χρονολογικῶν ζητημάτων τοῦ μνημείου, προδίδουν γενικὰ ἕνα χαρακτήρα ὑστεροβυζαντινοῦ οἰκοδομήματος. Ἡ τοιχοδομία του, ἀπὸ ἀργοὺς λίθους καὶ ἄφθονα κεραμίδια ποὺ δένονται μὲ ἰσχυρὸ ἀσβεστοκονίαμα, θυμίζει τὴν τεχνικὴ ποὺ συνηθίζεται στὴν ἐποχὴ τῶν Παλαιολόγων[2]. Στὶς ἐξωτερικὲς ἐπιφάνειες τοῦ μνημείου, ἂν καὶ ἀπουσιάζει ἔστω καὶ ἡ ὑποτυπώδης κεραμοπλαστικὴ διακόσμηση, παρατηρεῖται κάποια ἐπιμέλεια στὴν κατασκευή. Ἡ χρήση τῶν κεραμιδιῶν ποὺ παρεμβάλλονται στοὺς ἁρμοὺς ὑποδηλώνει ὅτι ἡ τεχνικὴ δὲν ἀπομακρύνεται ἀπὸ τοὺς συνηθισμένους τρόπους τοιχοποιίας ποὺ ἐφαρμόζει ἡ βυζαντινὴ ὀχυρωτικὴ τέχνη γύρω στὰ μέσα ἢ στὸ β' μισὸ τοῦ 14ου αἰώνα[3]. Ἡ ἀφθονία τῶν κεραμιδιῶν, ποὺ συναντοῦμε σὲ εὐρύτερη κλίμακα καὶ καλύτερη διατήρηση στὴ βόρεια πλευρὰ τοῦ κτηρίου, ἐπιβεβαιώνει

1. Ἡ «ἐκτεταμένη πολλὰ» ἀποθήκη ποὺ ἀναφέρεται στὸ πολὺ μεταγενέστερο ἔγγραφο τῶν Γενικῶν Ἀρχείων τοῦ Κράτους (βλ. Κ. Σ. Κώνστα, *Ἡ Κατοχή*, σ. 41) εἶχε ἴσως σχέση μὲ τὰ ἐρείπια τῶν οἰκοδομημάτων. Γιὰ τὴν παρακολούθηση τῶν κτηριακῶν ὑπολειμμάτων ἀπαιτεῖται βέβαια ἀνασκαφικὴ ἔρευνα ποὺ θὰ καθόριζε ἀκριβέστερα τὴ διάταξη τῶν κατασκευῶν γύρω ἀπὸ τὸν πύργο. Ἀνάλογη ἔρευνα θὰ ἔδειχνε ἐπίσης ἂν κάτω ἀπὸ τὸν πύργο ὑπάρχει κινστέρνα, γιατί, ὅπως εἴδαμε, ἡ ἐπιχωμάτωση καλύπτει τὸν ἐσωτερικὸ χῶρο ὡς τὸ ὕψος τοῦ ὀρόφου.

2. Βλ. Ἀ. Ξυγγοπούλου, *Τὰ μνημεῖα τῶν Σερβίων*, Ἀθῆναι 1957, σσ. 22 - 23.

3. Ἡ χρήση κεραμιδιῶν στοὺς ἁρμοὺς ἀντικαθιστᾶ τὴ συνηθισμένη χρήση τῶν πλίνθων στὰ ἴδια σημεῖα. Ἡ προχειρότητα ὅμως αὐτοῦ τοῦ τρόπου τοιχοποιίας μπορεῖ νὰ χαρακτηριστεῖ ὡς προχωρημένη μορφὴ τοιχοδομίας καὶ νὰ τοποθετηθεῖ χρονολογικὰ σὲ μιὰ ἐποχὴ ποὺ ἀκολουθεῖ τὴν ἀκμὴ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου.

ὅτι ἡ κατασκευὴ τοῦ πύργου τῆς Κατοχῆς πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ γενικὰ στὴ χρονικὴ περίοδο ποὺ καλύπτει τὸ β' μισὸ τοῦ 14ου αἰώνα.

Τὸ μνημεῖο τῆς Κατοχῆς παρουσιάζει ἐξωτερικὰ τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν ἄλλων ἀνάλογων φρουριακῶν κτισμάτων τῆς ἐποχῆς[1]. Οἱ τοῖχοι ὑψώνονται μὲ ἐλαφριὰ—σχεδὸν ἀνεπαίσθητη—κλίση πρὸς τὸ ἐσωτερικὸ (σκάρπα), ἐνῶ οἱ ἐπιφάνειες τῶν ὄψεων εἶναι ἀδιάρθρωτες καὶ διακόπτονται μόνο στὰ σημεῖα τοῦ ὕψους τῶν ἀνοιγμάτων τῶν τεσσάρων πλευρῶν. Τὸ σύνολο στὴ σημερινή του κατάσταση, πέρα ἀπὸ τὴν ἀρχαιοπρέπειά του, δὲν παρουσιάζει τὴν ἐπιβλητικότητα καὶ τὸ μεγαλεῖο ὁρισμένων ὁμοειδῶν κατασκευῶν οὔτε διακρίνεται γιὰ τὴν ἰδιαίτερη «καλλιτεχνικὴ ἀξία» ποὺ συνηθιζόταν δίπλα στὴν «πρακτικὴ χρησιμότητα» τέτοιων ὀχυρωματικῶν ἔργων στὸ Βυζάντιο[2].

Ἡ ἀκριβέστερη ἀνταπόκριση τῶν περιγραφῶν τοῦ κειμένου μὲ τὰ πράγματα μὲ ὁδηγεῖ στὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ μνημεῖο ποὺ περιέγραψα καὶ τὸ ἱστορικὸ μνημεῖο ποὺ ἀναφέρεται στὸ *Χρονικὸ τῶν Τόκκων* πρέπει νὰ ταυτιστοῦν. Τὴν ἄποψη αὐτὴ ἐνισχύουν οἱ ἀκόλουθες παρατηρήσεις:

α) Ἡ ἐπιτόπια μελέτη τῆς τοπογραφικῆς καταστάσεως ἀποδεικνύει ὅτι τὸ σημεῖο στὸ ὁποῖο βρίσκεται ὁ διατηρημένος πύργος ταυτίζεται μὲ τὴν κορυφὴ τοῦ λόφου τῆς Κατοχῆς, ποὺ βρίσκεται πολὺ κοντὰ στὸν Ἀχελῶο καὶ ἀκριβῶς ἀπέναντι καὶ πάνω ἀπὸ τὸ στένεμα τοῦ ποταμοῦ. Στὸ κείμενο τοῦ Χρονικοῦ συναντοῦμε συχνὰ τὸ ἐπίρρημα *ἀπάνω* (στ. 883, 886, 889, 900, 920) στὴ φράση *ἀπάνω εἰς τὸν πύργον* καὶ πρὸ παντὸς διαπιστώνουμε τὴν ἀντίθεση ποὺ δημιουργεῖται στὸν παραλληλισμὸ τῶν στίχων 874 καὶ 905, ὅπου τὰ ἐπιρρήματα *κάτω* καὶ *ἀπὸ κάτω* προσδιορίζουν τὴν ψηλότερη θέση τοῦ πύργου, δηλ. τὴ συνηθισμένη σὲ ἀνάλογες περιπτώσεις ἀπὸ τὴ φύση της ὀχυρὴ τοποθεσία τῆς κορυφῆς τοῦ ὑψώματος. Πολὺ παραστατικὰ ἀποδίδεται ἡ θέση τοῦ πύργου μὲ τὸ στίχο 874 ποὺ ἀναφέρεται στὴ δυνατότητα προσεγγίσεως τῆς γαλιότας τοῦ δούκα Καρόλου· ἀπὸ τὸ στίχο αὐτὸ διαφαίνεται ὅτι τὸ ὀχυρὸ δὲν ἀπεῖχε πολὺ ἀπὸ τὸ σημεῖο ποὺ κυλᾶ τὸ ρεῦμα τοῦ Ἀχελώου: ἦταν πάνω ἀπὸ τὸ ποτάμι.

β) Ἡ μοναδικὴ περιγραφικὴ τοπωνυμία *στὸν πύργο*, ποὺ διατηρήθηκε ἀπὸ τὴν παράδοση κι ἀκούγεται μέχρι σήμερα μεταξὺ τῶν κατοίκων τῆς Κατοχῆς, διασφαλίζεται καὶ μὲ τὴν ὕπαρξη τοῦ κτηρίου. Ἡ περιγραφικὴ αὐτὴ τοπωνυμία μπορεῖ νὰ παραβληθεῖ μὲ τὴ φράση *πύργος αὐτὸς τῆς Κατοχῆς*, ποὺ τὴ συναντοῦμε στὸ *Χρονικὸ τῶν Τόκκων*. Στὴν προηγούμενη φράση ἡ γε-

1. Ἀ. Ξυγγοπούλου, *Ἔρευναι εἰς τὰ βυζαντινὰ μνημεῖα τῶν Σερρῶν*, σ. 11, εἰκ. 3.

2. Βλ. Γ. Μπακαλάκη, Πύργος ὑπέρκαλος, *Προσφορὰ εἰς Στίλπωνα Π. Κυριακίδην* (*Ἑλληνικά*, παράρτημα 4), Θεσσαλονίκη 1953, σ. 502.

νικὴ *τῆς Κατοχῆς* εἶναι, ἀπὸ συντακτικὴ ἄποψη, γενικὴ ἐπεξηγηματικὴ ἢ περιγραφικὴ ποὺ ὑπάγεται στὴ γενικὴ τοῦ περιεχομένου[1]. Μὲ τὴ συντακτικὴ δομὴ τοῦ γεωγραφικοῦ ὅρου καὶ τοῦ προσδιοριζόμενου οὐσιαστικοῦ ἀποδίδεται ἡ ὁρισμένη ὀνομασία ποὺ δόθηκε στὸν τόπο. Τὸ ἴδιο τονίζεται περισσότερο καὶ μὲ τὴ χρήση τῆς ἀντωνυμίας *αὐτός*, ποὺ λειτουργεῖ μὲ τὴ δεικτικὴ σημασία γνωστοῦ πράγματος ταυτισμένου στὸ νοητὸ δείξιμο[2]. Ὁ γεωγραφικὸς ὅρος (Κατοχὴ) καὶ τὸ προσδιοριζόμενο οὐσιαστικὸ (πύργος) συνυφαίνονται στὴν ψυχολογία τοῦ λόγου σὲ μιὰ «σημαντικὴ» λειτουργία, καθὼς τὸ χαρακτηριστικὸ γνώρισμα τοῦ χώρου (ὁ πύργος) δένεται μὲ τὸν ἴδιο τὸ χῶρο καὶ δημιουργεῖ τὴν περιγραφικὴ τοπωνυμία.

γ) Ὁρισμένα στοιχεῖα ἀπὸ τὶς περιγραφές, ποὺ ὑπάρχουν μέσα στὸ κείμενο τοῦ Χρονικοῦ καὶ ποὺ ἀναφέρονται στὸ ἴδιο τὸ μνημεῖο, ἀνταποκρίνονται ἀπόλυτα στὴν πραγματικὴ κατάσταση τῆς ἀρχιτεκτονικῆς κατασκευῆς τοῦ διατηρημένου κτηρίου, τὶς ἐπιμέρους μορφὲς καὶ τὴ διαμόρφωση τοῦ χώρου γύρω του. Ἡ λέξη *πάτος* (στ. 898) δηλώνει τὸν κλειστὸ χῶρο τοῦ πύργου[3]. Ἕνας τέτοιος χῶρος ὑπάρχει, ὅπως εἴδαμε, στὸ οἰκοδόμημα. Σὲ ἄλλο σημεῖο τοῦ κειμένου (στ. 886 - 896) ὁ ἀπεσταλμένος τοῦ Καρόλου Α' Τόκκου, ἐνῶ βρίσκεται πάνω στὸν πύργο μὲ τὴ σύζυγο τοῦ Πέτρου κι ἄλλα δυὸ ἄτομα ἀπὸ τὸ προσωπικὸ τοῦ Σπάτα, μὲ κάποιο πρόσχημα καταφέρνει νὰ ἀπομακρύνει τὰ δύο πρόσωπα καὶ νὰ κλειδώσει ἀπὸ μέσα τὴν πόρτα τοῦ πύργου, ποὺ βρισκόταν ψηλὰ σὲ κάποιον ὄροφο τοῦ κτηρίου. Ἀνάλογη θύρα βλέπουμε νὰ ὑπάρχει ψηλά, στὸ ἀνατολικὸ ἄνοιγμα τοῦ ὀρόφου, στὸ κτήριο. Ἄλλος στίχος (891) ὑποδηλώνει ὅτι στὸ χῶρο γύρω ἀπὸ τὸν πύργο ὑπῆρχε προφανῶς κάποιος περίβολος *(κουλούρι)* σὰν αὐτὸν ποὺ παρακολουθοῦμε σήμερα στὰ ὑπολείμματα τῆς τοιχοδομίας ποὺ περιγράψαμε. Τέλος, τὸ κείμενο τοῦ Χρονικοῦ μᾶς πληροφορεῖ (στ. 207-208, 922-923) ὅτι στὸ χῶρο τοῦ πύργου, ποὺ ἦταν τὸ τελευταῖο ἀμυντήριο τοῦ *καστελλιοῦ*, ὑπῆρχε φρουρὰ μὲ ἀποστολὴ τὴν ἐπαγρύπνηση γιὰ τὴν ἀσφάλεια τοῦ τόπου. Ἴχνη ἀπὸ τὶς κατασκευὲς τοῦ συγκροτήματος ποὺ στέγαζε τὸ στρατιωτικὸ ἀπόσπασμα διαγράφονται στὸ πλά-

---

1. Βλ. Ἀχ. Α. Τζαρτζάνου, *Νεοελληνικὴ Σύνταξις (τῆς κοινῆς Δημοτικῆς)*, τόμ. 1, Ἀθῆναι 1946², σ. 109 (§ 67, 1ε').

2. *Νεοελληνικὴ Γραμματικὴ (τῆς Δημοτικῆς)*, Ἀθῆναι, 1941, σ. 295 (§ 754 α).

3. «'ς τὸν πάτον»· ἀρσ. *ὁ πάτος*: «τὸ κατώτατον μέρος, ἡ βάσις, τὸ χαμηλότερον σημεῖον», Δ. Δημητράκου, *Μέγα λεξικὸν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης*, τόμ. 7, λ. *πάτος*. Γιὰ τὴ σημασία τῆς λέξης στὴν ἀρχιτεκτονικὴ βλ. Ἀν. Κ. Ὀρλάνδου, *Ἡ ξυλόστεγος παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ τῆς μεσογειακῆς λεκάνης*, τόμ. 2, Ἀθῆναι 1952, σ. 257 καὶ σημ. 3· πρβ. τοῦ ἴδιου, *Quelques notes complémentaires sur les maisons paléologuiennes de Mistra, Art et Société à Byzance sous les Paléologues*, Venise 1971, σ. 75 καὶ σημ. 9 - 10.

τωμα, κοντὰ στὸν περίβολο, μπροστὰ στὸν ἐρειπωμένο πύργο τῆς Κατοχῆς.

Ἂν ἡ ἀκριβέστερη χρονολόγηση τοῦ πύργου τῆς Κατοχῆς δὲν εἶναι ἐκ τῶν πραγμάτων ἐφικτή, ἡ ἀκριβὴς ἀνταπόκριση τῶν περιγραφικῶν στοιχείων τοῦ *Χρονικοῦ τῶν Τόκκων* στὴν κατάσταση τοῦ διατηρημένου κτηρίου ποὺ παρακολουθήσαμε ὁδηγεῖ, νομίζω, στὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ λόγος τοῦ Χρονικοῦ ἀναφέρεται στὸ ἱστορικὸ μνημεῖο. Στὸ συμπέρασμα τοῦτο συνηγοροῦν καὶ τὰ ἀρχαιολογικὰ δεδομένα τοῦ κτηρίου.

Μπορεῖ λοιπὸν νὰ θεωρηθεῖ ὡς terminus ante quem γιὰ τὴν ὕπαρξη τοῦ πύργου τῆς Κατοχῆς ἡ χρονολογία τῶν ἱστορικῶν γεγονότων ποὺ μνημονεύονται στὸ κείμενο τοῦ Χρονικοῦ καὶ πού, κατὰ τὴν ἄποψη τοῦ Schirò, πρέπει νὰ ὁριστεῖ τὸ ἔτος 1400[1]. Ὥστε τὸ μνημεῖο συνδέεται ἄμεσα μὲ τὰ ἱστορικὰ γεγονότα τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου, ὅσα διαδραματίζονται μέσα στὴν ταραγμένη περίοδο ποὺ καλύπτει κυρίως τὸ β' μισὸ τοῦ 14ου αἰώνα[2].

Εἶναι βέβαιο ὅτι τὸ ὀχυρὸ αὐτὸ δὲν ἐξυπηρετοῦσε τίποτ' ἄλλο παρὰ τὰ μέτρα ἐλέγχου τῆς διαβάσεως τοῦ ποταμοῦ Ἀχελώου στὸ πιὸ στενό, εὐκολοδιάβατο σημεῖο. Στὸ *Χρονικὸ τῶν Τόκκων* τονίζεται εὔστοχα ἡ στρατηγικὴ σημασία τοῦ χώρου. Ὅποιος ἐξουσιάζει τὸν πύργο τῆς Κατοχῆς

ἔχει τὸ πέραμα εὔκολον τοῦ ποταμοῦ τοῦ Ἄσπρου
νὰ τρέχῃ ⟨εἰς⟩ τὸ Ἀγγελόκαστρον πάντα νὰ τὸ κουρσεύῃ
(στ. 212 - 213)

Πρέπει λοιπὸν νὰ θεωρήσουμε τὸ ὀχυρὸ σὰν ἕνα προπύργιο ποὺ ἐξασφάλιζε τὰ νῶτα τοῦ μεγαλύτερου κάστρου τῆς περιοχῆς, δηλ. τοῦ Ἀγγελοκάστρου, τοῦ πιὸ σημαντικοῦ πολίσματος τῆς ἐποχῆς στὴν περιοχὴ κι ἑνὸς ἀπὸ τὰ πιὸ ἀξιόλογα κάστρα τῆς δυτικῆς Στερεᾶς.

Τὸ φρούριο τοῦ Ἀγγελοκάστρου ἱδρύθηκε, κατὰ τὴν ἄποψη τοῦ Ὀρλάνδου, στὸν 14ο αἰώνα[3]. Ἕνα προπύργιό του, ὅπως πιστεύω ὅτι ἦταν τὸ ὀχυρὸ

1. Τὰ πολεμικὰ γεγονότα ποὺ ἀναφέρονται στὸ *Χρονικὸ τῶν Τόκκων* (σσ. 234, 236) προηγοῦνται ἀπὸ τὸν πόλεμο τῆς «Λαμπρᾶς Κυριακῆς εἰς τὸ Ἀγγελόκαστρο». Ὁ Schirò τοποθετεῖ χρονολογικὰ τὰ γεγονότα τοῦ Ἀγγελοκάστρου γύρω στὰ 1401/2 (ὅ.π., σ. 237) καὶ προσδιορίζει τὸ χρόνο τῆς πρώτης ἐκστρατείας τοῦ Καρόλου Α' Τόκκου πρὸς τὰ μέρη ἐκεῖνα γύρω στὸ 1400 (ὅ.π., σ. 138).

2. Γιὰ τὰ γεγονότα αὐτὰ βλ. γενικά: Ἀνδρέου Μουστοξύδου, *Ἑλληνομνήμων ἢ Σύμμικτα Ἑλληνικά*, φυλλάδια 1 - 12 (1843 - 1853), ἀνατ. Ἀθῆναι 1965, σσ. 347 - 363, 459 - 579· Ἰ. Α. Ρωμανοῦ, *Περὶ τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου*, Κέρκυρα 1895, ἀνατ. 1959 (ἐπιμ. Κ. Δαφνῆ), σσ. 50 - 58 καὶ B. Ferjančic, *Despoti u Vizantiji i južnoslovenskim zemljama*, Beograd 1960, σσ. 58 - 88.

3. Ὁ Ὀρλάνδος τοποθετεῖ τὴν κατασκευὴ τοῦ κάστρου πρὶν ἀπὸ τὸ 1400 (*ΑΒΜΕ* 9, 1961, 63). Ἂν συνδυαστεῖ ἡ κατασκευὴ τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Γεωργίου στὸ κάστρο, ποὺ

τῆς Κατοχῆς, θὰ πρέπει νὰ ἔγινε μετὰ τὴν ὁλοκλήρωση τῆς ὀχυρώσεώς του. Ἔτσι, γιὰ μιὰ μεγαλύτερη προσέγγιση στὴ χρονολόγηση τῆς κατασκευῆς τοῦ πύργου τῆς Κατοχῆς, θὰ πρέπει νὰ ὁδηγηθοῦμε ψηλότερα πρὸς τὸν 14ο αἰ

Στὰ 1339 ὁ Ἰωάννης Πρεάλιμπος κατακτᾶ τὴ Θεσσαλία καὶ τὴν Αἰτωλία, ὑποτάσσοντας τὶς περιοχές τους στὴν ὑψηλὴ ἐπικυριαρχία τοῦ κράλη τῆς Σερβίας Στεφάνου Δουσάν. Μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Ἰωάννη (1350) ἀρχίζει μιὰ ταραγμένη ἐποχὴ στὴ ΝΔ Στερεά, γιὰ νὰ περιέλθει τελικὰ ἡ κυριαρχία στοὺς Ἀλβανοὺς ποὺ εἰσέδυσαν καὶ ἐγκαταστάθηκαν στὴν περιοχὴ τοῦ Ἀγγελοκάστρου. Ἡ δυναμικὴ ἀλλὰ ἄτυχη ἐπιχείρηση τοῦ δεσπότη Νικηφόρου Β' στὴ

τοποθετεῖται στὸ τέλος τοῦ 13ου ἢ στὶς ἀρχὲς τοῦ 14ου αἰ. (ὅ.π., σ. 73), μὲ τὴ διαπίστωση ὅτι αὐτὴ «πρέπει νὰ εἶναι πάντως προγενεστέρα τῆς τοῦ φρουρίου» (ὅ.π., σ. 72), τότε πρέπει νὰ δεχτοῦμε μιὰ χρονολόγηση γιὰ τὸ φρούριο ἀπὸ τὸ β' τέταρτο ὡς τὰ τέλη τοῦ 14ου αἰώνα.

Ἂς σημειωθεῖ ἐδῶ ὅτι ὁ Ὀρλάνδος ἐπισημαίνει ὡς πρώτη μνεία τοῦ Ἀγγελοκάστρου στὶς πηγὲς τὴν ἀναφορά του στὸ Livre de la Conqueste, ὅπου παραδίδεται ὅτι «ὁ δεσπότης Νικηφόρος (ὁ Α', 1271 - 1296) ἔδωκε τὴν 12ην Ἰουλίου 1294» ὡς προίκα στὴν κόρη του Θάμαρ «τέσσερα τῶν ὀχυρωτάτων φρουρίων τοῦ δεσποτάτου» (Ναυπάκτου, Βλοχοῦ, Ἀγγελοκάστρου, Βονίτσης), βλ. *ΑΒΜΕ* 9 (1961) 56 καὶ σημ. 3 - 6. Οἱ βυζαντινὲς καὶ μεταβυζαντινὲς πηγὲς ποὺ μνημονεύονται στὴ σ. 54 σημ. 1 τῆς μελέτης τοῦ Ὀρλάνδου δὲ μετακινοῦν τὴ χρονολογία τῆς πρώτης ἀναφορᾶς τοῦ Ἀγγελοκάστρου. Τὰ κείμενα ὅμως τοῦ Ἰωάννου Ἀποκαύκου μᾶς εἶναι καὶ γιὰ τὸ θέμα τοῦτο πολύτιμα. Σὲ ἐπιστολή του «πρὸς τὸν λογαριαστὴν τὸν Δισύπατον κῦρ Γεώργιον» ὁ μητροπολίτης τῆς Ναυπάκτου παραπονεῖται: «καὶ τίς ἦν ὁ μακρὸς περὶ τούτων λόγος ἐν τῷ Ἀ γ γ ε λ ο κ ά σ τ ρ ῳ καὶ ἡ ψευδόχαρις ὁμιλία! οὕτω με φιλεῖς; οὕτω με παραλογίζει τὸν ἱερέα, τὸν γέροντα;» Βλ. N. A. Bees, Unedierte Schriftstücke aus der Kanzlei des Johannes Apokaukos des Metropoliten von Naupaktos (in Aetolien), ἐκ τῶν καταλοίπων N. A. Βέη, *Byzantinisch - neugriechische Jahrbücher* 21 (1976) 110, ἀριθ. κειμένου 53. Ἀλλοῦ ὁ ἴδιος μητροπολίτης σὲ ἐπιστολή του «πρὸς τὸν κρατοῦντα» ἱκετεύει τὸ Θεόδωρο Κομνηνοδούκα τῆς Ἠπείρου: «ἐπανατείνοντι δέ μοι παράκλησιν κλῖνον τὸ οὖς σου καὶ εἰσάκουσον τῶν ῥημάτων μου. ὁ τοῦ Ἀγγελοκάστρου καστροφύλαξ ὁ Ταρωνίτης, ὁ ξένος, ὁ παραλελυμένος, ὁ πολλὰ ἐλεηθεὶς ὑπὸ τῆς σῆς βασιλείας, αἴτησιν δικαίαν αἰτεῖ διὰ τοῦ ἱερέως ἐμοῦ...» (ὅ. π., σ. 128, ἀριθ. κειμένου 69). Στὸ χωρίο γίνεται λόγος γιὰ καστροφύλακα ἀπὸ τὸν οἶκο τῶν Ταρωνιτῶν (βλ. σχετικὰ γιὰ τὴν οἰκογένεια, N. Adonz, Les Taronites en Arménie et à Byzance, *Byzantion*, τόμ. 9, 1934, 715 - 738, τόμ. 10, 1935, 531 - 532, τόμ. 11, 1936, 21 - 43), μαρτυρία ποὺ προϋποθέτει καὶ τὴ λειτουργία τοῦ κάστρου. Τέλος, γιὰ τὸ Ἀγγελόκαστρο γίνεται λόγος καὶ σὲ ἄλλο ἀπόσπασμα ἐπιστολῆς τοῦ Ἀποκαύκου πρὸς κάποιο μοναχό: «τότε γάρ, εἰ ἐπιζήσω, καὶ εἰς Γοβλάστι καὶ εἰς τὸ Ἀγγελόκαστρον ἑνωθήσομαί σοι...» (N. A. Bees, Unedierte, σ. 135, ἀριθ. κειμένου 76).

Ἀπὸ τὶς παραπάνω μαρτυρίες ἡ πρώτη χρονολογεῖται γύρω στὰ 1215 (βλ. σχετικά, Ἐ. Βέη - Σεφερλῆ, Προσθῆκαι καὶ διορθώσεις, ὅ.π., σ. 202, ἀριθ. κειμένου 53), ἡ δεύτερη στὸν Αὔγουστο τοῦ 1227 (ὅ.π., σ. 214, ἀριθ. κειμένου 69) καὶ ἡ τρίτη κατὰ τὸ Μάρτιο τοῦ 1227 (ὅ.π., σ. 219, ἀριθ. κειμένου 76). Ἑπομένως τὴν ἐποχὴ στὴν ὁποία ἀνάγονται οἱ μαρτυρίες τὸ Ἀγγελόκαστρο ἦταν ὀργανωμένο κάστρο καὶ συνεπῶς πρέπει νὰ μεταφερθεῖ ἀνάλογα ἡ χρονολογικὴ ἔνδειξη τῆς «πρώτης» ἀναφορᾶς του.

γνωστὴ *μάχη τοῦ Ἀχελώου*[1] ἐνίσχυσε τὴ δύναμη καὶ τὴν ἐπιρροὴ τῶν Ἀλβανῶν πού, ὁδηγούμενοι ἀπὸ τὸν Κάρολο Θώπια, συλλαμβάνουν καὶ φονεύουν τὸν ἴδιο τὸ Νικηφόρο. Μετὰ τὴ διανομὴ τῶν κτήσεων τοῦ Νικηφόρου Β' ἀπὸ τὸ Συμεὼν Οὔρεση ἡ νοτιοδυτικὴ γωνία τῆς Στερεᾶς περιέρχεται στὰ χέρια τοῦ Ἀλβανοῦ Γκίνου Μπούα Σπάτα, γιοῦ τοῦ Πέτρου Μπούα πού εἶχε καταλάβει ἀπὸ τὸ 1354 τὸ Ἀγγελόκαστρο. Ὁ δραστήριος Ἀλβανὸς Γκίνος Μπούας καταλαμβάνει στὰ 1375 τὴν Ἄρτα καὶ στὰ 1378 ἐπεκτείνει τὴν κυριαρχία του στὴ Ναύπακτο. Ἀπὸ τὴ συμμαχία τοῦ Γκίνου Μπούα Σπάτα μὲ τοὺς Τόκκους δυνάστες τῆς Κεφαλονιᾶς ὁ Ὀρλάνδος συμπεραίνει ὅτι στὰ τέλη τοῦ 14ου αἰώνα τὸ Ἀγγελόκαστρο, ἑπομένως καὶ ἡ γύρω περιοχή, πέρασε στὰ χέρια τῶν Βυζαντινῶν[2].

Οἱ ἱστορικὲς αὐτὲς ἐνδείξεις μᾶς ὁδηγοῦν στὸ νὰ ἐπισημάνουμε τὸν κίνδυνο πού προβάλλει γιὰ τὴν πολιορκία τοῦ Ἀγγελοκάστρου ἀπὸ τὰ νοτιοδυτικά. Ἦταν ἀνάγκη ν' ἀποκλειστεῖ αὐτὸς ὁ δρόμος πού ἔφερνε κοντὰ καὶ πλοῖα καὶ στρατεύματα ἐχθρικά[3]. Δὲν ἀποκλείεται λοιπὸν ἐκεῖνοι πού φρόντιζαν γιὰ τὴν ἐνίσχυση τῆς ἄμυνας τοῦ Ἀγγελοκάστρου μέσα στὸ β' μισὸ τοῦ 14ου αἰώνα νὰ ὀργάνωσαν ἀμυντικὰ καὶ τὴν Κατοχὴ ἱδρύοντας τὸν πύργο.

Τὸ ἴδιο τὸ μνημεῖο, ὅπως εἴδαμε, δίνει τὴν ἐντύπωση ὑστεροβυζαντινοῦ οἰκοδομήματος. Ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτὴ δὲν εἶναι ἄστοχο νὰ ἀποδώσει κανεὶς τὴν κατασκευή του σὲ ντόπιους τεχνίτες τοῦ Δεσποτάτου, ὅταν στὰ τέλη τοῦ 14ου αἰώνα ἐξουσίαζαν τοὺς τόπους τους καὶ μάχονταν, μὲ συνείδηση βυζαντινῶν ὑπηκόων, ἐναντίον τῆς συμμαχίας τῶν Ἀλβανῶν μὲ τοὺς Τόκκους. Τὸ ἔργο τους ὅμως ἐξυπηρέτησε λίγο ἀργότερα τοὺς Ἀλβανοὺς καὶ τοὺς Τόκκους ἀντιπάλους, πού ἀνταγωνίζονται γιὰ τὴν ἐπικράτηση στὴ δυτικὴ Στερεά. Ἔτσι, μὲ τὸ πέρασμα τῆς περιοχῆς στὸν ἕνα ἢ στὸν ἄλλο ἐπιδρομέα, τὸ *καστέλλι* τῆς Κατοχῆς γνωρίζει διαδοχικοὺς κατόχους[4], ὀδυνηρὴ δοκιμασία γιὰ τοὺς κατοίκους πού ζοῦν, στὴν πραγματικότητα, ὅλη τὴν ἔνταση τῶν γεγονότων σὲ μιὰ κατάσταση ἐναλλασσόμενης στρατιωτικῆς κατοχῆς τοῦ τόπου τους.

Μετὰ τὴν κατάληψη τοῦ Ἀγγελοκάστρου ἀπὸ τοὺς Τούρκους[5] ἡ Κατοχὴ ἔμελε νὰ ἀκολουθήσει τὴν ἱστορικὴ μοίρα τῶν ἄλλων περιοχῶν τῆς ΝΔ Στερεᾶς.

Θεσσαλονίκη, Πανεπιστήμιο ΒΑΣΙΛΗΣ ΚΑΤΣΑΡΟΣ

1. Βλ. σχετικά, Rade Mihaljčik, Bitka kod Aheloja, *Zbornik Filosofskog Fakulteta* 11 (1970) 271 - 275 (=μτφρ. Σωτηρίου Κίσσα, Ἡ μάχη τοῦ Ἀχελώου, *Ἐπετ. Ἑτ. Στερεοελλαδικῶν Μελετῶν* 3, 1974, 365 - 371).

2. Ἀν. Κ. Ὀρλάνδου, *ΑΒΜΕ* 9 (1961) 59 - 60.

3. Βλ. *Χρονικὸ τῶν Τόκκων*, σ. 236, στ. 204· πρβ. σ. 286, στ. 904.

4. Ὅ. π., σ. 234 § 17, σ. 282 § 25, σ. 298 § 27, σ. 390 § 6· πρβ. σσ. 36, 44, 50, 73, 108, 115, 136, 138.

5. Βλ. P. Schreiner, *Die byzantinischen Kleinchroniken* (Corpus fontium historiae byzantinae, XII/2), τόμ. 2, Wien 1977, σ. 496.

B. Katsaros, *Contribution à l'histoire et à la topographie du village Katoché de l'Acarnanie.*

La Chronique des Tocco mentionne Katoché en Acarnanie comme une forteresse avec une tour au sommet, près d'un passage du fleuve Achéloos. La recherche topographique sur place a montré que la forteresse de Katoché a partiellement disparu lors de l'alignement des rues du village moderne, mais que la tour byzantine, au sommet de la colline, a été toujours conservée. La description de la tour donnée dans *la Chronique des Tocco*, ainsi que les autres éléments permettant d'identifier le monument décrit avec la tour d'aujourd'hui sont très utiles à la fois pour une datation plus précise du monument et pour la compréhension des événements historiques qui ont eu lieu dans la région vers la fin du XIVe et le début du XVe siècles.